

Η τριλογία της Αθήνας

Μια νέα προσέγγιση

Κεντρικός στόχος της πρωτοβουλίας του «Διαζώματος» που έχει τίτλο η «Τριλογία της Αθήνας» είναι να συμβάλλει ώστε η Αθήνα και η Αττική να γίνουν ένας αυτόνομος ταξιδιωτικός προορισμός. Αυτό το επιδιώκει μέσα από ένα σχέδιο Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης. Η Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση είναι ένα εργαλείο σχεδιασμού, προγραμματισμού, συντονισμού φορέων και ενεργειών, χρηματοδότησης, υλοποίησης και διαχείρισης.

Στη μελέτη για την Τουριστική Προβολή της Περιφέρειας Αττικής (Νοέμβριος 2015, Πανεπιστήμιο Πατρών) η πρώτη διαπίστωση είναι ότι η επωνυμία του τουριστικού προϊόντος (brand name) δεν μπορεί να είναι η Αττική ούτε βεβαίως ένας από τους περιφερειακούς δήμους. Ο προορισμός είναι συνεπώς η Αθήνα και η επωνυμία του τουριστικού προϊόντος είναι η Αθήνα. Αλλά η μελέτη επισημαίνει τα κύρια προβλήματα σχετικά με την προβολή της Αθήνας ως αυτόνομου προορισμού:

- Η εικόνα της Αθήνας είναι μονοδιάστατη, χωρίς βάθος και χωρίς σύνδεση με γειτονικούς προορισμούς.
- Υπάρχει ένα σοβαρό έλλειμμα στην ανάδειξη των τουριστικών προϊόντων.

- Ο μεγάλος αριθμός των επισκεπτών δεν λαμβάνει επαρκή και ελκυστική πληροφορία για το σύνολο του προορισμού.
- Η διασύνδεση σε επίπεδο τουριστικού προϊόντος και απαραίτητων υποδομών παραμένει περιορισμένη.

Σε αυτές τις καίριες επισημάνσεις θα πρόσθετα ακόμα μία: η εικόνα της Αθήνας είναι αποσπασματική και συγκροτείται γύρω από τα μεγάλα μνημεία -και κυρίως την Ακρόπολη- χωρίς να αναδεικνύεται με επάρκεια η ανθρωπολογική διάσταση, δηλαδή το γεγονός ότι αυτά τα μνημεία είναι τα μνημεία της ζωής ανθρώπων μιας άλλης εποχής, που είναι συγχρόνως κοντά μας, γιατί έχουμε πολλά στοιχεία κοινά, αλλά και μακριά μας, γιατί είμαστε πολύ διαφορετικοί.

Αλλά χωρίς τη ζωή των ανθρώπων δεν είναι δυνατόν να συγκροτηθεί μια πολυεπίπεδη αφήγηση, με ισχυρή βιωματική διάσταση, σε σύγχρονο ύφος, απαλλαγμένη από τον εγκυκλοπαιδισμό και τον ακαδημαϊσμό, που να φωτίζει τα μνημεία και να τους δίνει ζωή.

Η ίδια μελέτη δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη για μια αναβαθμισμένη αφηγηματική προσέγγιση (story telling) και την συνδέει με αυτό που ονομάζει «μήτρα προσέλκυσης» επισκεπτών. Αυτή η «μήτρα προσέλκυσης» έχει δύο συναρθρωμένα πεδία: (α) την πολιτιστική κληρονομιά, που περιλαμβάνει τα μνημεία της Αθήνας και τα μνημεία γειτονικών προορισμών, και (β) τα στοιχεία της σύγχρονης πόλης –πολιτισμός, γαστρονομία, νυχτερινή ζωή, αγορά (shopping).

Είναι αυτονόητο ότι στο πλαίσιο μια ολοκληρωμένης χωρικής επένδυσης αυτά τα δύο πεδία συνδέονται οργανικά και αποτελούν τις δύο συνιστώσες της αναπτυξιακής στρατηγικής στον τουρισμό. Εγώ σήμερα

δεν θα σας μιλήσω για την ανάδειξη και τη σύνδεση των μνημείων με τις απαραίτητες υποδομές, για τα χρηματοδοτικά εργαλεία, για τις αναγκαίες συμπράξεις, για τα συμβόλαια ποιότητας και άλλες πτυχές αυτής της συνολικής προσπάθειας. Το «Διάζωμα» έχει ήδη συγκεντρώσει πλούσιο υλικό και σημαντικές εμπειρίες από ανάλογες πρωτοβουλίες στην Ήπειρο, τη Στερεά Ελλάδα και άλλες περιφέρειες, το οποίο είναι στη διάθεση όλων των ενδιαφερομένων.

Εγώ θα σας μιλήσω για τις βασικές ιδέες που στηρίζουν την πρωτοβουλία του «Διαζώματος» στην Αθήνα και στην Αττική, για τη μεγάλη εικόνα, για την πολυεπίπεδη αφήγηση που δίνει ανθρωπολογικό και ιστορικό βάθος στην πολιτιστική κληρονομιά και ζωντανεύει τα μνημεία.

«Η Τριλογία της Αθήνας» συνενώνει αφηγηματικά σε έναν προορισμό τρεις χώρους που ανήκουν στην πόλη-κράτος των Αθηνών και συγχρόνως δηλώνουν τρεις βασικές συνιστώσες της ζωής των Αθηναίων της κλασικής αρχαιότητας: το άστυ, που είναι το κέντρο της πολιτικής, διοικητικής, εμπορικής και πολιτιστικής ζωής των Αθηναίων και δύο περιφερειακούς δήμους, τον Θορικό, το σημερινό Λαύριο, και την Ελευσίνα.

Ο Θορικός είναι ο δήμος μιας εξαιρετικά σημαντικής δραστηριότητας: εκεί είναι τα ορυχεία μολύβδου και αργύρου, που έχουν ιδιαίτερο τεχνολογικό και οικονομικό ενδιαφέρον. Από τους πόρους του αρχαίου δήμου του Θορικού, δηλαδή του Λαυρίου, χρηματοδοτήθηκαν δύο έργα στα οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η εικόνα της Αθήνας που έχουμε σήμερα: η κατασκευή του στόλου, της ναυτικής δύναμης που έδωσε τη νίκη στη ναυμαχία της Σαλαμίνας και εδραίωσε την ηγεμονική θέση της Αθήνας, και τα έργα της Ακρόπολης.

Η Ελευσίνα είναι ο τόπος που φιλοξενεί την ιερότερη και πιο σεβαστή θρησκευτική τελετή και γιορτή της Ελλάδας, όπως λέει ο Κικέρωνας (*Περί φύσης θεών*) ο οποίος αναφέρεται στα Ελευσίνια Μυστήρια επαναλαμβάνοντας μια άποψη γύρω από την οποία είχε διαμορφωθεί ευρύτατη συναίνεση. Τα Ελευσίνια Μυστήρια έφτασαν στο απόγειο της ακμής τους κατά τον χρυσό αιώνα του Περικλή και δείχνουν μια άλλη διάσταση της ζωής των Αθηναίων, δείχνουν τη θεολογική, μυητική, μυστικιστική, αλλά και την εκπολιτιστική διάσταση αυτής της λαμπρής γιορτής που έφερνε κάθε χρόνο χιλιάδες Αθηναίους αλλά και άλλους Έλληνες στην Ελευσίνα.

Η οικονομία και η τεχνολογία, η δημοκρατία, η πολιτική και ο πολιτισμός, η θρησκεία και η μύηση είναι οι βασικές όψεις της «Τριλογίας της Αθήνας». Επιπλέον αυτή η αφήγηση δείχνει καθαρά ότι η Αθήνα της κλασικής αρχαιότητας δεν είναι μόνον το άστυ, αλλά όλοι οι δήμοι της Αττικής, που ανάλογα με τον πληθυσμό τους εκπροσωπούνται δημοκρατικά στους θεσμούς της πόλης.

Αυτός ο αφηγηματικός ιστός αναδεικνύει ως κεντρικό στοιχείο τους ανθρώπους, τις συνιστώσες της ζωής τους, τις ιδέες, τις κοινωνικές πρακτικές, τις πολιτικές σχέσεις, την πίστη και τη σχέση τους με το θείο, την πολιτιστική ζωή, την οικονομική και στρατιωτική τους δύναμη, την επιθυμία της εξουσίας και της κυριαρχίας.

Επιμένω στην ανθρωπολογική διάσταση για δύο λόγους:

- σε αντίθεση με την αφήγηση με κέντρο τα μνημεία, η ανθρωπολογική διάσταση είναι αυτή που επιτρέπει στην αφήγηση

να αποκτήσει βάθος και συνοχή, να γίνει πολυεπίπεδη, και να δώσει ζωή στα μνημεία,

- γιατί η πόλη δεν είναι τα μνημεία, είναι οι άνθρωποι.

Αυτό ακριβώς μας λέει ο Θεμιστοκλής. Όταν επιχειρούσε να πείσει τους άλλους Έλληνες να συμπαρατάξουν τους στόλους τους στη Σαλαμίνα και να δώσουν εκεί την αποφασιστική μάχη, σε κάποιο σημείο που οι διαπραγματεύσεις είχαν φτάσει σε αδιέξοδο, απείλησε ότι αν οι άλλοι Έλληνες δεν συμφωνήσουν με την πρότασή του, οι Αθηναίοι θα μπουν στα καράβια και θα πάνε να εγκατασταθούν αλλού. Το επιχείρημα με το οποίο δικαιολόγησε αυτή την απόφαση είναι κρίσιμο και το νόημά του αντηχεί μέχρι σήμερα: *δήμος γαρ πόλις*. Δηλαδή η πόλη είναι οι άνθρωποι, ο πολιτικά οργανωμένος λαός της Αθήνας.

Μερικά στοιχεία για το Λαύριο, για τον αρχαίο δήμο του Θορικού. Το Λαύριο είναι ένας τόπος όπου ο επισκέπτης μπορεί να δει μια σημαντική όψη της αρχαίας τεχνολογίας: την εξόρυξη και την επεξεργασία μεταλλευμάτων, τα φρέατα και τις στοές των ορυχείων, τους τρόπους εμπλουτισμού του μεταλλεύματος, την επεξεργασία του τελικού προϊόντος.

Πρέπει να επισημάνουμε επίσης την οικονομική σημασία του Θορικού: το ασημένιο αθηναϊκό τετράδραχμο, που παράγεται από το ασήμι των ορυχείων του Θορικού, ήταν το πλέον διαδεδομένο νόμισμα την περίοδο της ακμής της Αθήνας, από τον 5ο αιώνα μέχρι τον Μέγα Αλέξανδρο, και γινόταν δεκτό στις συναλλαγές σε όλο τον ελληνικό κόσμο, ακόμα και στις πόλεις εκείνες οι οποίες δεν είχαν φιλικές σχέσεις με την Αθήνα.

Υπάρχει επίσης ο αρχαιολογικός χώρος του δήμου των Θορικών, ο μυκηναϊκός θολωτός τάφος και άλλα σημαντικά μνημεία, όπως το θέατρο. Ο Θορικός θεωρείται από μελετητές μια βιομηχανική πόλη, η πρώτη βιομηχανική πόλη της Ευρώπης, πράγμα που σημαίνει ότι ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και η ζωή των ανθρώπων, τόσο των ελεύθερων πολιτών όσο και των δούλων, σε ένα δυναμικό μεταλλευτικό-μεταλλουργικό κέντρο, σε ένα εμπορικό λιμάνι, και συγχρόνως σε ένα ναυτικό φρούριο ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας.

Χωρίς το Λαύριο, λοιπόν, δεν υπάρχει αφήγημα για την Αθήνα. Και αντιστρόφως χωρίς την Αθήνα δεν υπάρχει αφήγημα για το Λαύριο.

Η Ελευσίνα είναι και αυτή ένας δήμος της Αθήνας και τα Ελευσίνια είναι μια μεγάλη αθηναϊκή γιορτή. Αρχικά έπαιρναν μέρος μόνον Αθηναίοι και αργότερα, όπως λέει ο Ηρόδοτος, και άλλοι Έλληνες. Τα Μυστήρια διακρίνονταν σε Μεγάλα και Μικρά. Τα Μεγάλα γιορτάζονταν στην Αθήνα και στην Ελευσίνα, ενώ τα Μικρά στην Άγρα, κοντά στον Αρδηττό, στις όχθες του ποταμού Ιλισού.

Τα Μικρά Ελευσίνια τα γιόρταζαν τον μήνα Ανθεστηριώνα (μέσα Ιανουαρίου – μέσα Φεβρουαρίου) και ήταν η προκαταρκτική διαδικασία της μύησης. Οι *μύσται*, όπως λέγονταν, γίνονταν δεκτοί στα Μεγάλα Μυστήρια τουλάχιστον ένα χρόνο μετά την αρχική τους μύηση. Οι τελετές του πρώτου σταδίου μύησης περιλάμβαναν -μεταξύ άλλων- τη θυσία ενός χοίρου στον κεντρικό λιμένα του Πειραιά, τον Κάνθαρο, και τον εξαγνισμό από έναν ιερέα που είχε το όνομα Υδρανός.

Τα Μεγάλα Ελευσίνια γιορτάζονταν τον μήνα Βοηδρομιώνα (μέσα Αυγούστου - μέσα Σεπτεμβρίου) και διαρκούσαν εννέα ημέρες. Την

πρώτη μέρα που ονομαζόταν *αγυρμός* ή *πρόρρηση* οι μύστες συγκεντρώνονταν στην Αγορά. Τη δεύτερη μέρα, που ονομαζόταν *Άλαδε μύσται* και ήταν αφιερωμένη στους καθαρμούς, πήγαιναν σε πομπή στη θάλασσα όπου γίνονταν τελετές εξαγνισμού. Την πέμπτη ημέρα, που αποκαλούνταν «η των λαμπάδων ημέρα», οι μύστες με επικεφαλής τον *Δαδούχο* κατευθύνονταν με πυρσούς στο ναό της Δήμητρας στην Ελευσίνα, όπου και παρέμεναν όλη τη νύχτα. Την έκτη ημέρα, που ονομάζεται *Ίακχον*, το άγαλμα του Ίακχου, γιου της Περσεφόνης και του χθόνιου Δία, στολισμένο με μυρτιές και με ένα δαυλό στο χέρι του, μεταφερόταν από το ναό του Ίακχου με φωνές και τραγούδια κατά μήκος της Ιεράς Οδού, που συνέδεε τον Κεραμικό με το Θριάσιο Πεδίο. Όταν η πορεία έφτανε στη γέφυρα του Κηφισού ακούγονταν κατά το έθιμο οι «γεφυρισμοί», χοντροκομμένα αστεία, που θύμιζαν τα αστεία που έλεγε η Ιάμβη στη Δήμητρα για να την παρηγορήσει και να την κάνει να γελάσει.

Για τις τελετές στο Τελεστήριο δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα, καθώς οι μύστες έδιναν όρκους εχεμύθειας. Φαίνεται πως η τελετή χωριζόταν σε τρία τμήματα: τα *δρώμενα*, κατά τα οποία γινόταν αναπαράσταση της ιστορίας της Δήμητρας και της Περσεφόνης, καθώς και της αρπαγής της τελευταίας από τον Άδη και της περιπλάνησης της μητέρας της για να τη βρει, τα *δεικνύμενα*, όπου ο Ιεροφάντης έμπαινε στο Ιερό του Τελεστηρίου και έβγαινε λίγο αργότερα με τα ιερά αντικείμενα των δυο θεοτήτων, τα οποία πρόβαλλε στους μνημένους, και τα *λεγόμενα*, συμβολικές φράσεις των μυστών. Από τα *λεγόμενα* έχουμε μαρτυρίες που αναφέρονται σε θεογαμία: οι μύστες επικαλούνταν τους θεούς με τις φράσεις «*ύε*», δηλαδή βρέξε, που απευθυνόταν στον ουρανό και τον

Δία, και «κύε», δηλαδή κυοφόρησε, που απευθυνόταν στη γη και τη Δήμητρα.

Ακολουθούσε ο ύψιστος βαθμός μύησης με την ονομασία *εποπτεία*. Κεντρικό σύμβολο της *εποπτείας* ήταν ένα χρυσό στάχυ, το οποίο φυλασσόταν στο άδυτο του Τελεστηρίου και αφού θεριζόταν τελετουργικά από τον Ιεροφάντη, επιδεικνυόταν στους πιστούς ως σύμβολο της ανεξάντλητης δημιουργικής δύναμης της Μητέρας Γης.

Κατά τον μύθο το ιερατείο που ήταν υπεύθυνο για την τελετή αποτελείτο από Ελευσίνιους, από τους απογόνους του Ευμόλπου, τους Ευμολπίδες, τις κόρες του βασιλιά της Ελευσίνας Κελεού, και από το ιερατικό γένος των Κηρύκων, οι οποίοι απέδιδαν την καταγωγή τους στον Ερμή και την Άγλαυρο. Από τους Ευμολπίδες προερχόταν ο *Ιεροφάντης* των Μυστηρίων, ενώ από τους Κήρυκες ο *Δαδούχος*.

Δύο παραθέματα για την πρόσληψη των Ελευσίνιων Μυστηρίων και για τη σημασία τους όχι μόνον για τους Αθηναίους αλλά ευρύτερα για τους Έλληνες και τους Ρωμαίους.

Το πρώτο είναι από τον *Πανηγυρικό* του Ισοκράτη (παρ. 28) που μιλάει για τα δώρα που έδωσε η Δήμητρα στην Αθήνα:

Γιατί η Δήμητρα, όταν έφτασε στη χώρα μας, τότε που περιπλανιόταν μετά την αρπαγή της κόρης της, συμπάθησε τους προγόνους μας για τις ευεργεσίες που της έκαναν —δεν μπορεί άλλος να τα μάθει αυτά εξόν από τους μυημένους στα Ελευσίνια Μυστήρια— και τους χάρισε δώρα διπλά, δώρα που έχουν πολύ μεγάλη αξία: τους καρπούς της γης, που έγιναν αιτία να μη ζούμε σαν τα άγρια ζώα, και τα Μυστήρια της Ελευσίνας, που σε όσους

έχουν συμμετάσχει δίνουν ελπίδες γλυκές για το τέλος της ζωής μας και για την αιωνιότητα.¹

Το δεύτερο παράθεμα είναι από τον Κικέρωνα που επαναλαμβάνει τον Ισοκράτη:

Γιατί ανάμεσα στους εξαιρετους και πράγματι θεϊκούς θεσμούς που η Αθήνα έχει γεννήσει και φέρει στην ανθρωπότητα, κανείς, κατά τη γνώμη μου, δεν είναι καλύτερος από αυτά τα Μυστήρια. Γιατί μέσω αυτών αποβάλαμε τον βάρβαρο και άγριο τρόπο ζωής και μορφωθήκαμε και εκπολιτιστήκαμε. Και με τη μύηση καθώς αποκαλείται πράγματι μάθαμε τις αρχές της ζωής και αποκτήσαμε τη δύναμη όχι μόνο να ζούμε ευτυχισμένοι, αλλά και να πεθαίνουμε με μια καλύτερη ελπίδα.

Κικέρωνας, Περί νόμων, Βιβλίο Β΄, 36

Νομίζω πως από αυτά τα παραθέματα το συμπέρασμα προκύπτει αβίαστα: χωρίς την Ελευσίνα δεν υπάρχει αφήγημα για την Αθήνα και, αντίστροφα, χωρίς την Αθήνα δεν υπάρχει αφήγημα για την Ελευσίνα.

Και κάτι ακόμα που είναι κοινό στο Λαύριο και την Ελευσίνα: σύμφωνα με τον μύθο, κατά την περιπλάνησή της η Δήμητρα, όταν έφτασε στην Αττική, πρώτος σταθμός ήταν ο δήμος του Θορικού, όπου της έχτισαν

¹ *Δήμητρος γὰρ ἀφικομένης εἰς τὴν χώραν, ὅτ' ἐπλανήθη τῆς Κόρης ἀρπασθείσης, καὶ πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν εὐμενῶς διατεθείσης ἐκ τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς οὐχ οἶόν τ' ἄλλοις ἢ τοῖς μεμνημένοις ἀκούειν, δούσης δωρεὰς διττὰς αἴπερ μέγισται τυγχάνουσιν οὔσαι, τοὺς τε καρπούς, οἱ τοῦ μὴ θηριωδῶς ζῆν ἡμᾶς αἴτιοι γεγόνασι, καὶ τὴν τελετὴν, ἧς οἱ μετασχόντες περὶ τε τῆς τοῦ βίου τελευτῆς καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἡδίους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν.*

ναό, και έπειτα πήγε στην Ελευσίνα. Αλλά και ιστορικά, το Λαύριο και η Ελευσίνα είναι δυο δήμοι της Αττικής που η βίαιη εκβιομηχάνιση του 19^{ου} αιώνα και η αποβιομηχάνιση του τέλους του 20ου, έχουν αφήσει τις πληγές τους. Και οι δύο δήμοι σήμερα προσπαθούν να χτίσουν τη νέα τους ταυτότητα.

Στο Λαύριο του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα τα ορυχεία αργύρου επαναλειτούργούν και συνδέονται πάλι οργανικά με τη ζωή της Αθήνας και της Ελλάδας. Και αυτή η σύνδεση δεν προκύπτει μόνον από τη βιομηχανική αρχαιολογία, από το Μουσείο Τεχνολογίας που ετοιμάζεται σε συνεργασία με το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, από την αρχιτεκτονική και τα νεοκλασικά. Είναι πάλι η ζωή των ανθρώπων αυτή που δίνει το πιο ισχυρό νήμα: τα κινήματα των εργαζομένων στα ορυχεία, οι μεγάλες απεργίες των Λαυρεωτικών, το συνδικαλιστικό κίνημα, η ιστορία της γαλλικής εταιρεία εκμετάλλευσης των ορυχείων. Αυτά τα στοιχεία είναι ο καμβάς μιας αφήγησης που ζωντανεύει την ιστορία και συνδέει το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον του Λαυρίου.

Άφησα τελευταίο το άστυ, τον πολιτικό, διοικητικό, εμπορικό και πολιτιστικό πυρήνα της πόλης και τους αρχαιολογικούς χώρους του κέντρου της κλασικής Αθήνας, την Ακρόπολη, τον Παρθενώνα, την Αγορά, την Πνύκα, τον Κεραμικό, τα μεγάλα μουσεία, της Ακρόπολης και το Αρχαιολογικό. Δεν θα σας μιλήσω γι' αυτά, είναι γνωστά και είναι μάλλον τα πιο προβεβλημένα μνημεία. Σημειώνω απλώς ότι και σε αυτά πρέπει να ενισχυθεί η ανθρωπολογική και ιστορική διάσταση. Περιορίζομαι στο σύνολο των μνημείων που οι Μανώλης Κορρές και Κωνσταντίνος Μπολέτης ονομάζουν «το πρώτο πολιτιστικό κέντρο στην ιστορία της ανθρωπότητας».

Είναι τα μνημεία που βρίσκονται στην οδό Διονυσίου Αεροπαγίτου: το ωδείο του Περικλέους, το θέατρο του Διονύσου, η στοά του Ευμένους, το Ηρώδειο. Κάθε ένα από αυτά τα μνημεία έχει την ιστορία του και εντάσσεται οργανικά σε μια πολυδιάστατη αφήγηση. Επειδή δεν έχουμε χρόνο, θα μιλήσω πολύ σύντομα για το θέατρο του Διονύσου και τη λειτουργία του στη ζωή της κλασικής Αθήνας.

Το θέατρο είναι μια ανοιχτή, δημοκρατική και λαϊκή δομή που δέχεται στους κόλπους της το σύνολο του δήμου. Είναι ένας θεσμός που ψυχαγωγεί, με τη διπλή σημασία της λέξης στα ελληνικά, είναι αγωγή ψυχής και γιορτή. Το θέατρο διαπαιδαγωγεί τους πολίτες: τους δείχνει καταστάσεις και εμπειρίες της ζωής που αφορούν όλους τους ανθρώπους, τους μαθαίνει τι σημαίνει εμφύλια έρις και πως η δημοκρατία είναι ο μοναδικός τρόπος να ελεγχθεί (αναφέρομαι στην τριλογία του Αισχύλου *Ορέστεια*), τι σημαίνει να υπάρχουν δύο εξίσου ισχυρές απόψεις και να μην υπάρχει τρόπος να αποφασίσουμε ποια είναι δίκαιη (Σοφοκλής *Αντιγόνη*), δείχνει τα όρια της γνώσης και του ορθού λόγου, τη λειτουργία της μοίρας, την τύφλωση που τιμωρεί την αλαζονεία της γνώσης (Σοφοκλής *Οιδίποδας Τύραννος*), δείχνει τις καταστροφικές συνέπειες που έχει η βίαιη καταστολή της διονυσιακής πλευράς του ανθρώπου και η ασέβεια προς τον θεό που την ενσαρκώνει (Ευριπίδης *Βάκχες*).

Προφανώς δεν θα απαριθμήσω όλες τις τραγωδίες. Αυτό που θεωρώ σημαντικό είναι ότι το θέατρο υποβάλλει στην κρίση του δήμου, στην κρίση των πολιτών, καταστάσεις πραγματικές, που δεν θα ήθελε κανείς να τις ζήσει γιατί είναι οδυνηρές ή καταστροφικές και συντρίβουν τους ανθρώπους που πιάνονται στα βρόχια τους. Και με αυτόν τον τρόπο το

Θέατρο λειτουργεί παιδαγωγικά, δίνει στους πολίτες τη δυνατότητα να αναστοχαστούν αυτά που είδαν και άκουσαν στο θέατρο, να αναπτύξουν τη δική τους κρίση και να χαράξουν τη δική τους πορεία στη ζωή. Το θέατρο είναι ένα μάθημα ελευθερίας και αυτονομίας.

Η «Τριλογία της Αθήνας», λοιπόν, είναι ένας ισχυρός αφηγηματικός ιστός, ένα σύστημα ιδεών με συνοχή, ένα όραμα για την πόλη και την Αττική, πάνω στο οποίο στηρίζονται οι πρωτοβουλίες για τη δημιουργία Αρχαιολογικών Πάρκων στο Λαύριο και στην Ελευσίνα, τα οποία θα αναδεικνύουν όλα τα μνημεία και θα συνθέτουν την ιστορική μνήμη αυτών των πόλεων. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και οι πρωτοβουλίες για την ανάδειξη της σημασίας της Ιεράς Οδού, για την ανάδειξη των μνημείων του άστεως και την αναστήλωση του θεάτρου του Διονύσου, για τις απαραίτητες υποδομές, για την οργανική σύνδεση της πολιτιστικής κληρονομιάς με τα στοιχεία της σύγχρονης πόλης. Η «Τριλογία της Αθήνας» είναι επίσης ένας καμβάς που μπορεί και πρέπει να συμπληρωθεί με τις ανάλογες αφηγήσεις για άλλους δήμους της Αττικής, και πρώτα από όλα για τον Πειραιά, το κέντρο του θαλάσσιου εμπορίου και της ναυτικής δύναμης της Αθήνας.

Η προσθήκη του Γιώργου Κουρουπού: αυτό το σχέδιο πρέπει να συνοδεύεται με μια ισχυρή πολιτιστική συνιστώσα που θα συνδέει την Ελευσίνα και το Λαύριο με τη σύγχρονη τέχνη. Η βασική ιδέα –που δεν έχει μόνον μια ισχυρή επικοινωνιακή διάσταση- είναι να διοργανώνονται σε αυτούς τους δήμους διεθνείς θεματικές εκδηλώσεις λόγου και τέχνης: στο Λαύριο με θέμα τη σχέση τέχνης και τεχνολογίας και στην Ελευσίνα με θέμα τη σχέση τέχνης και θρησκείας.

Όλο αυτό το σχέδιο μπορεί να φαίνεται εξαιρετικά μεγάλο και εξαιρετικά φιλόδοξο, δηλαδή ουτοπικό. Δεν έχω αυτή τη γνώμη και για αυτόν τον λόγο θέλω να τελειώσω επαναλαμβάνοντας το μάθημα του Θεμιστοκλή: *δήμος γαρ πόλις*, γιατί η πόλη είναι οι άνθρωποι, οι δημοκρατικά οργανωμένοι άνθρωποι, οι πολίτες και οι θεσμοί που έχουν δημιουργήσει. Σε αυτό το πλαίσιο και σε αυτή την προοπτική, αν η «Τριλογία της Αθήνας» είναι μια πειστική και επεξεργασμένη πρόταση, τότε δεν είναι ουτοπία, είναι ένα ρεαλιστικό σχέδιο, είναι μια πρόταση που μπορεί να υλοποιηθεί, αρκεί να δημιουργηθούν οι συμπράξεις, να γίνουν οι απαραίτητες συνεργασίες, να προκύψουν μέσα από διαβουλεύσεις οι βέλτιστες λύσεις, οι προσπάθειες και οι πρωτοβουλίες να είναι συντονισμένες και συγκλίνουσες.

Και κάτι ακόμα. Η «Τριλογία της Αθήνας» δεν έχει αποδέκτες μόνον τους επισκέπτες, έχει αποδέκτες και εμάς τους ίδιους, που αν πρώτα δεν γνωρίσουμε, δεν κατανοήσουμε και δεν αγαπήσουμε την πόλη μας, πώς μπορούμε να την προβάλλουμε και να την αναδείξουμε ως τουριστικό προϊόν;

Σας ευχαριστώ.

Χ. Γ. Λάζος

Ιδρυτικό μέλος του σωματείου «Διάζωμα»